

Версаль Н.І.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
грошового обігу та кредиту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНИХ РЕСУРСІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості формування банками депозитних ресурсів протягом 1996—2008 років, а також ситуацію на депозитному ринку в умовах кризи. Обґрунтовано важливість відновлення довіри населення як визначального чинника стабілізації ситуації у банківському секторі в умовах глобальної кризи ліквідності.

We consider the peculiarities of banks deposits during 1996—2008 and situation on the deposit market in a crisis. We substantiate the importance of restoring public confidence as a determining factor in stabilizing the banking sector in the global liquidity crisis.

Ключові слова: депозити, ВВП, витрати та заощадження населення, банківська криза, страхування депозитів.

Наслідки глобальної фінансової кризи виявилися надзвичайно руйнівними для українського банківського сектору. Передусім виникла серйозна проблема з формуванням банками ресурсів — як депозитних, так і недепозитних. В умовах нестабільності через панічні настрої населення масово намагалося закрити депозитні рахунки, що спричинило значні проблеми з ліквідністю у банківських установах. Так, за оцінками фахівців НБУ, у жовтні — листопаді 2008 року було вилучено близько 33 млрд грн, а в цілому за рік після розгортання кризи — 60 млрд грн¹.

Не менш складною була ситуація з недепозитними ресурсами, що зумовлювалося двома причинами. По-перше, падіння фондового ринку на 80 % (до речі, таке ж падіння відбулося й у 1929—1933 роках під час Великої депресії у США) унеможливило випуски корпоративних облігацій (варто відзначити, що в цілому обсяги зареєстрованих корпоративних облігацій зменшилися на 15 млрд грн порівняно з 2008 роком²). За 9 місяців 2009 року жоден банк не здійснив випуск корпоративних облігацій. По-друге, унаслідок девальвації національної валюти виникли значні проблеми з обслуговуванням банками зовнішньої заборгованості, яка представлена єврооблігаціями й синдікованими кредитами. Водночас більшість банків змогли вчасно розрахуватися за цими боргами частково за рахунок власних коштів, частково — за рахунок кредитів, отриманих від НБУ.

¹ Шаповалов А. Національний банк України діяв і діятиме адекватно загальноекономічній ситуації // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 3. — С. 4.

² Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом 9 місяців 2009 року: [Електр. ресурс]. — <http://www.ssmc.gov.ua/Monthly.aspx>.

Загалом варто нагадати про особливу роль НБУ, який підтримав банківський сектор кредитами рефінансування у критичний період: станом на 1 січня 2009 року 97 банків отримали 60,5 млрд грн, у цілому за кризовий період — понад 105 млрд грн кредитів рефінансування³. Проте, незважаючи на таку істотну підтримку, банки внаслідок нестабільності ресурсної бази практично припинили надавати кредити. Поштовх було дано абсолютно виправданим у цій ситуації виданням постанови Правління НБУ “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” від 11.10.2008 № 319, якою банкам заборонялося нарощувати кредитні портфелі. Однак і після скасування документа, зважаючи на істотні проблеми з ресурсами, банки не активізували свою діяльність на кредитному ринку. Таким чином, можна констатувати, що криза в банківському секторі — це криза ліквідності, і сьогодні на міжнародному рівні таку саму назву отримала світова глобальна фінансова криза.

Дослідження особливостей розгортання кризи у банківському секторі та шляхів її подолання здійснювали такі науковці, як О. Барановський, В. Міщенко, С. Науменкова⁴ та багато інших. Однак сучасна криза настільки багатогранна, що важливим є кожен аспект її прояву, у зв'язку з чим актуалізується питання дослідження стану й динаміки депозитів банків, а також їхньої ролі у відновленні стабільності банківського сектору.

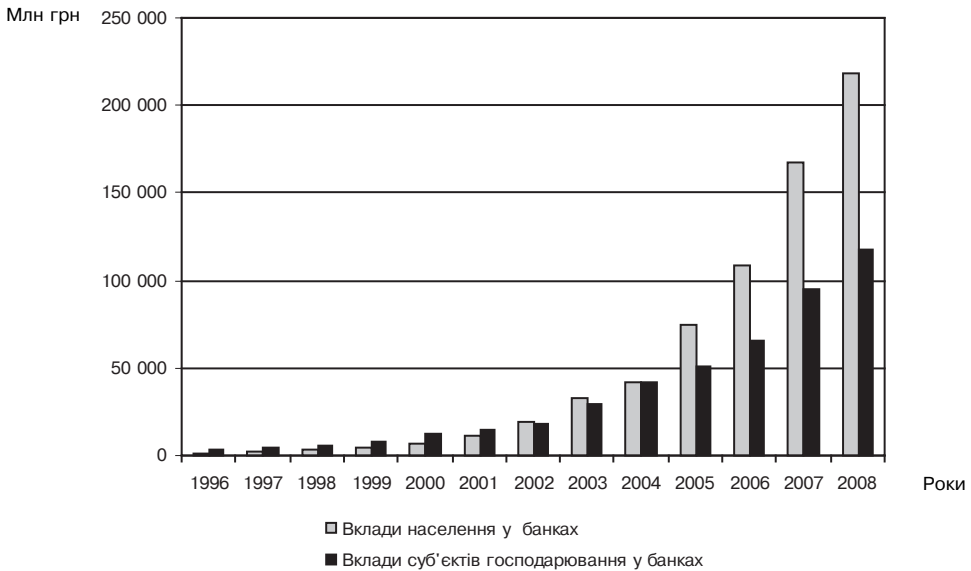
Метою статті є з'ясування особливостей формування депозитних ресурсів банками України в умовах кризи й обґрунтування необхідності першочергового відновлення довіри населення до банківського сектору в умовах обмеженого доступу банків до інших джерел ресурсів.

Депозити відіграють важливу роль у формуванні ресурсів банків. Це стосується як світових банків загалом, так і українських зокрема. Депозити можуть бути класифіковані за різними ознаками, проте найважливішим є їх поділ на такі групи: депозити населення й депозити суб'єктів господарювання; строкові депозити й депозити на вимогу; депозити в національній та іноземній валютах. Відразу зазначимо, що депозити населення є особливо привабливими для банківських установ, оскільки саме вони в переважній більшості мають строкову природу. У зв'язку з цим обсяги депозитів населення постійно перевищують обсяги депозитів суб'єктів господарювання. Особливо це помітно в роки стабілізації ситуації в економіці (рис. 1).

Так, у 2002 році показники обсягів вкладів населення та суб'єктів господарювання фактично зрівнялися і становили близько 19 млрд грн. Надалі зростання обсягів депозитів населення відбувалося бурхливими випереджаючими темпами, й у 2008 році перевищення становило близько 100 млрд грн. Ці дані ще раз

³ Шаповалов А. Зазнач. праця. — С. 5.

⁴ Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 4. — С. 8; Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 3—7; Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 6. — С. 12—18.

Джерело: розраховано й побудовано автором на основі даних НБУ. — <http://www.bank.gov.ua>.

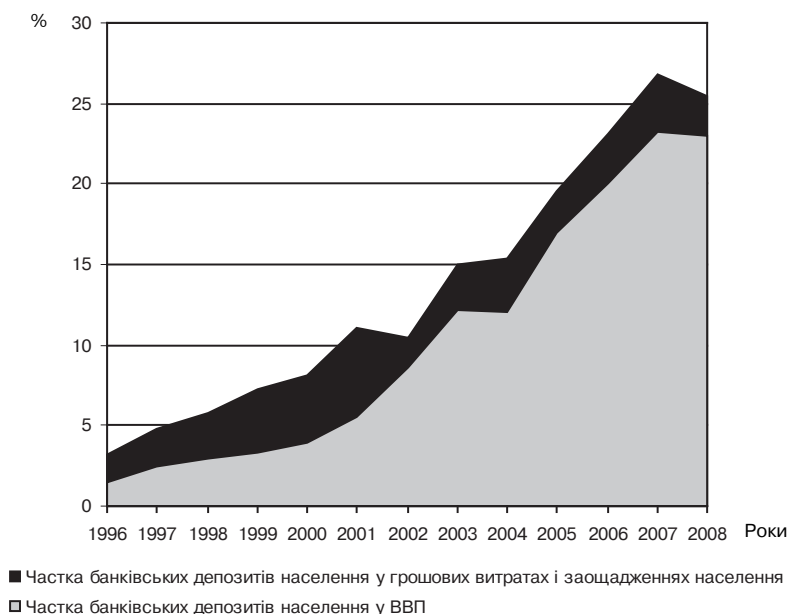
Рис. 1. Динаміка вкладів населення та суб'єктів господарювання у банках за період 1996—2008 років

засвідчують важливу роль заощаджень населення не лише у формуванні ресурсів банків, а й у розвитку економіки країни, адже надалі, завдяки виконанню банками функції фінансового посередництва, ці кошти перетворюються на кредити.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне проаналізувати зміни частки банківських депозитів населення у ВВП, а також у грошових витратах і заощадженнях населення (рис. 2). Так, за досліджуваний період частка банківських депозитів населення у ВВП зросла з 1,5 % у 1996 році до 23,2 % у 2007-му. Лише у двох періодах відбулося її зниження — 2004 та 2008 роках.

До 2004 року депозити населення розглядалися виключно з позитивних позицій для формування ресурсів банків. Однак у 2004 році відбулася перша у вітчизняній практиці паніка вкладників, унаслідок чого виникли істотні проблеми в банківському секторі, а НБУ почав масово надавати стабілізаційні кредити для запобігання подальшому розгортанню кризової ситуації. За листопад і грудень 2004-го з депозитних рахунків банків населення вилучило майже 4 млрд грн, або близько 3 % зобов'язань банків. У 2008 році паніка вкладників набула ще загрозливішого характеру, а обсяги знятих населенням із рахунків коштів (знову-таки за два місяці) становили 33 млрд грн, що у 8 разів перевищило показники 2004 року, а от частка у зобов'язаннях становила лише 4 %.

Загалом депозити населення набули особливої ролі у формуванні ресурсів банків лише після 2000 року. Так, частка депозитів населення у зобов'язаннях банків становила у 2000 році 22,14 %, у 2005-му — 39,69 %, у 2007 році — 31,57 %. Банки почали орієнтувати свою політику на залучення вкладів населення, насамперед

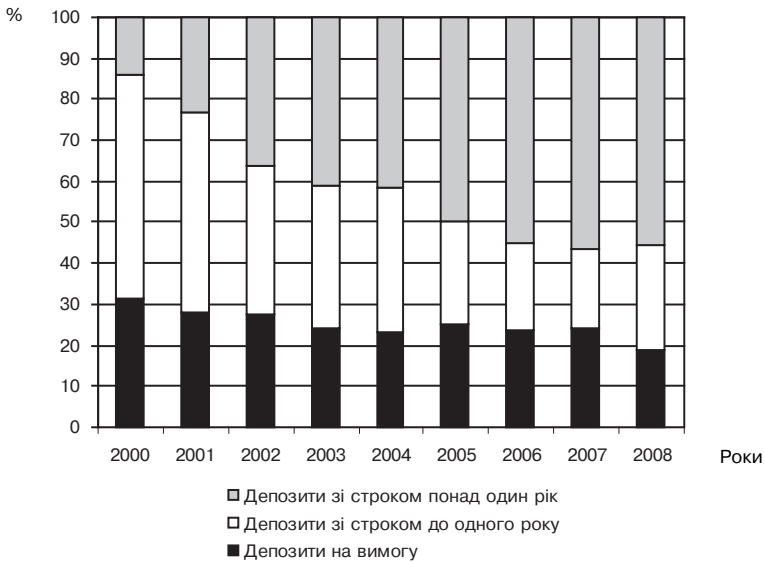
Джерело: розраховано й побудовано автором на основі даних НБУ. — <http://www.bank.gov.ua>.

Рис. 2. Динаміка частки банківських депозитів населення у ВВП та грошових витратах і заощадженнях населення за період 1996—2008 років

довгострокових (термін “довгостроковість” має специфічне трактування у вітчизняній практиці і стосується вкладів, термін дії яких перевищує один рік). Зниження у 2007 році частки депозитів у зобов’язаннях банків пояснюється появою нових, оптових, джерел формування ресурсів — синдикованих кредитів та єврооблігацій.

Якщо проаналізувати структуру депозитів населення за строками упродовж 2000—2008 років, то очевидно є його схильність до довгострокового вкладення коштів (рис. 3). Якщо депозити на вимогу перебувають приблизно на одному рівні і в середньому їх частка не перевищує 25 %, то депозити зі строком понад один рік постійно завойовують нові позиції: їх частка зросла з 13,84 % у 2000 році до 55,73 % у 2008-му. Проте криза внесла свої корективи, які ще відчуватимуться протягом 2009 року. Отже, знову повертаємося до основної складової стабільності банківських депозитів населення — стабільності економічної та політичної ситуації у країні.

Звичайно, що в умовах кризи аналіз депозитів населення краще здійснювати помісячно, а в умовах, коли криза супроводжується ще й девальвацією національної валюти, треба враховувати й валютний курс, оскільки в разі його ігнорування можна отримати некоректні результати. У зв’язку з цим розглянемо динаміку вкладів населення в національній валюті, іноземній валюті та окремо вкладів населення, номінованих у доларах США, за період серпень 2008 — серпень 2009 років.

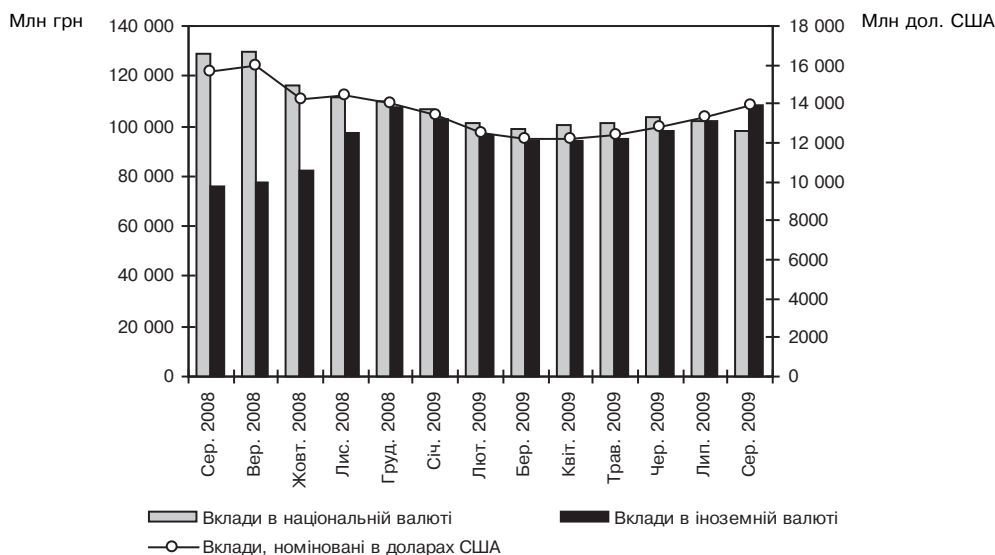
Джерело: розраховано й побудовано автором на основі даних НБУ. — <http://www.bank.gov.ua>.

Рис. 3. Динаміка частки банківських депозитів населення у ВВП та грошових витратах і заощадженнях населення за період 2000—2008 років

Протягом зазначеного періоду відбулося істотне зменшення обсягів вкладів у національній валюті, і на сьогодні стабілізації в цьому сегменті не спостерігається (рис. 4). Так, якщо спочатку важливу роль відігравав мораторій на дострокове повернення коштів, то з його скасуванням у березні 2009-го прокотилася чергова хвиля вилучень банківських вкладів. Надалі ці хвилі повторюватимуться залежно від того, коли оголошуватимуться банкрутами банки, де на сьогодні діють тимчасові адміністрації.

Так, із початком виплат депозитів вкладникам збанкрутілого ТОВ “Укрпромбанк” варто очікувати значного відпливу коштів населення з банківського сектору, адже на момент призначення тимчасової адміністрації обсяг депозитів населення в ньому перевищував 7 млрд грн. Звичайно, це буде тимчасовим явищем. Надалі зі стабілізацією ситуації у країні, як економічної, так і політичної, ці кошти повернуться, але вже до інших банків. Причому це будуть банки з іноземним капіталом, оскільки довіра населення до них надзвичайно зросте завдяки зваженій політиці, яку вони здійснювали протягом кризи. Наприклад, АТ “ОТП Банк” постійно повертав депозити вкладникам, строк дії депозитних угод яких закінчився, а також жодного разу не обмежив повернення депозитів в іноземних валютах.

Сьогодні також спостерігається зменшення обсягів вкладів населення в іноземній валюті. Причому, якщо аналізувати обсяги, номіновані у гривні, складається враження, що в цьому сегменті падіння є не таким стрімким. Однак це лише на перший погляд, якщо не враховувати девальвацію національної валюти.

Джерело: розраховано й побудовано автором на основі даних НБУ. — <http://www.bank.gov.ua>.

Рис. 4. Динаміка вкладів населення в національній та іноземній валютах, у тому числі вкладів, номінованих в доларах США, за період серпень 2008 — серпень 2009 років

Якщо ж аналізувати статистику вкладів населення в доларах США, то очевидно є схожість ситуації з вкладами в національній валюті.

Здійснений аналіз дає підстави для більш глибокого розуміння проблем у сегменті депозитної діяльності вітчизняних банків в умовах кризи й водночас розкриває шляхи їх розв'язання. Передусім відзначимо абсолютно адекватну реакцію НБУ в період найбільшої паніки вкладників. Дійсно, запровадження мораторію справило позитивний ефект. Зауважимо також, що вже двічі завдяки мораторію було врятовано стабільність банківського сектору. Проте був і прорахунок, коли після скасування дії мораторію один із фахівців НБУ відзначив, що згідно з Цивільним кодексом вкладник має право достроково забрати свій депозит. Це дійсно так. Але тоді виникає запитання: що відбуватиметься наступного разу, коли НБУ знову буде змушений запровадити надзвичайні заходи? Це означає лише одне: така важлива для економіки країни установа не може дозволити собі двоякої позиції, вона завжди має бути чіткою й однозначною, адже НБУ — це основа довіри до банківського сектору.

Вище ми окреслили основні джерела залучення коштів банками, а саме депозитні та недепозитні ресурси. В умовах кризи недепозитні джерела починають відігравати другорядну роль⁵. А в умовах, коли криза охопила не лише банківський,

⁵ Версаль Н.І., Кирій В.П. Особливості формування банками ресурсів із використанням боргових цінних паперів в умовах фінансової кризи // *Фінанси України*. — 2009. — № 10. — С. 71—85.

а й фінансовий сектор, вони фактично не використовуються. Якби це була криза локальна, що стосується виключно України, важливим джерелом залишився б міжнародний ринок капіталів. Однак особливістю є те, що мають місце і глобальна, і локальні кризи, а об'єднує їх спільна назва — криза ліквідності. Це означає, що на сьогодні й іноземні інвестори перебувають у скрутному становищі, оскільки більшість із них втратили кошти спочатку на ринку структурованих іпотечних цінних паперів, а надалі й у цілому на основних фінансових ринках, які надзвичайно негативно відреагували на події у США. Нині більшість міжнародних фінансово-кредитних установ отримують допомогу від урядів і центральних банків країн, причому суми такої допомоги є безпрецедентними і згідно з останніми даними перевищили 9 трлн дол. США⁶.

Для вітчизняних банків це є лише сигналом того, що сподіватися варто тільки на внутрішні ресурси, основним з-поміж яких лишаються заощадження населення. Банки мають активізувати свою діяльність у цьому сегменті, тим більше, що НБУ зробив перший крок назустріч шляхом підвищення суми відшкодування до 150 тис. грн, у зв'язку з чим спрямував 1 млрд грн на підтримку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Однак це лише перший крок. Банки мають усвідомити всю важливість такого джерела. Усвідомлення має розпочатися з розуміння важливості будь-якого клієнта для банку, особливо клієнта — фізичної особи, причому не лише з позиції вкладника, а й із позиції позичальника. Адже в один період часу людина може бути позичальником, в інший — вкладником. Якщо ж банк абсолютно некоректно поводить себе з позичальниками, вимагаючи дострокового повернення кредиту, не пропонуючи клієнту шляхів реструктуризації заборгованості, запроваджуючи підвищені процентні ставки для кредитоспроможних позичальників, то чи може він сподіватися на майбутнє прихильне ставлення до себе? Така поведінка підриває довіру й до окремо взятого банку, і до банківського сектору загалом. Національний банк не може впливати на цьому рівні на банки, оскільки це заборонено законодавством. Тож банки мають усвідомити важливість правильної і коректної поведінки в будь-якій ситуації, і особливо у кризовій. Адже в умовах глобальної нестабільності саме внутрішні джерела дадуть змогу вітчизняним банкам втримати позиції, у зв'язку з чим відновлення довіри населення має стати стратегічно важливим.

⁶ Науменкова С. Зазнач. праця. — С. 17.